

PAPP PETRA*

A felelősség egyes aspektusairól

Absztrakt: Témaválasztásomat a doktori értekezésem indokolta, ugyanis annak egyik központi kérdése a felelősség.

A kutatásom során arra a kérdésre keresem a választ, hogy az egyes felelősségi formáktól mennyiben tér el a nemzetközi büntetőjogi felelősség. Ennek érdekében pedig bemutatom szemantikai értelemben a felelősséget, majd a jogi felelősséggel foglalkozom, annak két fő fajtájával, a polgári és a büntetőjogi felelősséggel.

A tanulmány második felében pedig egy speciális felelősségi formát, a nemzetközi jogi felelősséget s annak egyes alakzatait igyekszem röviden szemléltetni. Így a kutatás eredményeként, a tanulmányból tömören megismerhetők az egyes (jogi) felelősségi fajták.

Kulcsszavak: felelősség; jogi felelősség; büntetőjogi felelősség; nemzetközi jogi felelősség

Abstract: My choice of subject was justified by my doctoral thesis, because one of its central issues is responsibility.

In my research, I am looking for the answer to the question of how international criminal liability desices from each form of responsibility. To this end, I present responsibility in semantic terms, and then I deal with legal liability, with its two main types, civil and criminal liability.

In the second half of the study, I will try to briefly illustrate a specific form of responsibility, international legal responsibility and some of its forms. Thus, as a result of the research, the study can be used to succinctly understand each (legal) type of liability.

Keywords: responsibility; legal liability; criminal liability; international liability

DOI: 10.46942/SIDM.2021.2.165-184

* dr. Papp Petra IV. évfolyamos PhD hallgató, Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola. Témavezető: Prof. Dr. habil. Domokos Andrea PhD intézetvezető, egyetemi tanár.

„A gonosz diadalához nem szükséges semmi más,
csak annyi, hogy a jó emberek ne tegyenek semmit.”¹

Néhány gondolat a felelősségről általában

Számos tudományterület használja a felelősség fogalmát, eltérő tartalommal és gyakran különböző célok eszközeként. A felelősség szó a XXI. században több kontextusban is felmerül, többek között: erkölcsi, politikai, gazdasági és nem utolsósorban jogi értelemben.² A felelősség szó a magyar nyelv értelmező szótárában a következőt jelenti: erkölcsi, jogi vagy hivatalos kötelezettség, amelynek alapján valaki, valamely testület vagy közösség valakiért vagy valamiért felelős, számot adni tartozik.³ Ha a felelősséget általános értelmében definiáljuk, lényegében nem más, mint a tanúsított magatartásokról alkotott értékítélet következményeinek viselése.⁴ Noha, a felelősség fogalmát az egyes források a XVIII. század második feléhez, Franciaországhoz vezetik vissza,⁵ ám ekkor a *responsabilité* politikai⁶ fogalmat takart.⁷ Schipani és mások⁸ későbbi kutatásai azonban igazolták, hogy a felelősség, mint

¹ „The only thing necessary for the triumph of evil is for good men to do nothing.” BURKE, E.: Thoughts on the Cause of the Present Discontents 82-83 (1770). In: *Select Works of Edmund Burke*. Liberty Fund ed., vol. 1, 1999, 146. <https://oll.libertyfund.org/title/canavan-select-works-of-edmund-burke-vol-1> (letöltés dátuma: 2020. 11. 01.)

² Manapság emlegetni szokták még a média felelősségét, a jelen generáció felelősségét, a vállalatok társadalmi felelősségvállalását stb., amelyek e komplex fogalmat csak tovább árnyalják. Ld. KÓHIDI Ákos: *A polgári jogi felelősség digitális határai Európában, A P2P rendszerekben megvalósuló szerzői jogi jogsértések felelősségtani vonatkozásai*, PhD értekezés. Győr, 2012, 53. https://doktiskjog.sze.hu/images/A_polgari_jogi_felelosseg_digitalis_hatarai_Europaban_DOI.pdf (letöltés dátuma: 2020. 05. 06.)

³ A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézet (szerk.): *A magyar nyelv értelmező szótára*, I. kötet. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-magyar-nyelv-ertelmezo-szotara-1BE8B/f-28F2F/felelosseg-29EB8/> (letöltés dátuma: 2020. 06. 10.)

⁴ FÖLDVÁRI J.: *A büntetés tana*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1970. 60.

⁵ FÖLDI A.: A jogi felelősség fogalmáról. *Acta Facultatis Politico-Iuridicae Universitatis Scientiarum Budapestinensis De Rolando Eötvös Nominatae*, Tomus XXX., 1988, 10.

⁶ Jelen tanulmánynak nem része a politikai fogalom részletező elemzése. Így kizárólag egy (lehetséges) definiálásra hívnám fel a figyelmet. Rixer Ádám szerint a politika fogalma a társadalomban egy *többdimenziósan strukturált analitikai kategória*, pontosabban annak három dimenziója van: 1) a közcselekvés (közpolitika) dimenziója; 2) a rendszerint konfliktusos processzuális dimenziója; 3) az intézményi dimenzió. Lásd erről részletesebben: RIXER Á.: Az államfelelősségének egyes kérdései. *De iurisprudentia et iure publico: Jog- és Politikatudományi folyóirat*, 2011/1., 2. <http://dieip.hu/wp-content/uploads/2011-1-06.pdf> (letöltés dátuma: 2020. 12. 05.)

⁷ DESCAMPS, O.: La responsabilité dans le Code civil. *Dans Histoire de la justice*, 2009/1., 291-310. <https://www.cairn.info/revue-histoire-de-la-justice-2009-1-page-291.htm#> (letöltés dátuma: 2020. 05. 11.)

⁸ SCHIPANI, S.: *Lex Aquilia, culpa, responsabilità*. In *Illecito e pena privata in età repubblicana*. Napoli, 1992, 179skk. Idézi FÖLDI A.: *A másért való felelősség a római jogban, jogelméleti és összehasonlító polgári jogi kitekintéssel*. Budapest: Rejtjel Kiadó, 2004. 47.

főnév az olasz és az angol politikai nyelvezetben⁹ már a XVIII. század elején megjelent.¹⁰ A francia Polgári Törvénykönyv, a Code civilben már jogi fogalomként használták¹¹ a felelősség kifejezést, és a kódex hatására más nyelvekben és jogi kultúrákban is hamar elterjedt.¹² A kifejezés hosszú fejlődésen ment keresztül, aminek következtében egy sokrétű, több értelemben is használt, kissé parttalan fogalommmá vált.¹³ A felelősség szemantikai szempontból olyan veszélyt jelző kategória,¹⁴ melynek okai, megjelenési formái és következményei nem kellőképpen behatárolhatók. A tudomány feladata megtalálni annak módját, hogy a felelősség fogalmában rejlő bizonytalan, ismeretlen dimenziót megmentsse az analitikus leegyszerűsítéstől.¹⁵ A felelősség fogalma tartalmilag hol kiüresedik, hol túlterjed saját határain. Ennek következményei azok a fogalmi bizonytalanságok, melyek mindegyike egy központi társadalmi problématerületre mutat rá.¹⁶ Ezért tartom fontosnak azt, hogy az egyes jogi felelősség fogalmakat pontosítsuk, s véleményem szerint szükséges az is, hogy a „*felelősség fogalmát felelősséggel használjuk*”,¹⁷ ezáltal megalapozásának lehetőségeit, hatótávolságát, alkalmazásának módjait felismerhessük.¹⁸ *A felelősség fogalmát az alábbiak szerint definiálnám: a felelősség egy helytállási kötelezettséget jelent, amelynek alapja a természetes vagy a jogi személy*¹⁹ olyan

⁹ Richard McKeon szerint politikai felelősség fogalma először a *Federalist Papers* 64. cikkében jelenik meg. LD. MCKEON, R.: The Development and Significance of the Concept of Responsibility. *Revue Internationale de Philosophie* 11, 1957, 6-8. <https://www.jstor.org/stable/23940271?seq=1> (letöltés dátuma: 2020. 05. 06.) Bernard Bailyn által összeállított kötet alapján azonban Madisont illeti meg az elsőség a 63. cikkben leírtak alapján. LD. BAILYN, B. (eds.): *The Debate on the Constitution, Part 2: Federalist and Antifederalist Speeches, Articles, and Letters During the Struggle over Ratification Vol. 2*. Library of America, 1993, 317. LD. még a politika felelősség fogalmával kapcsolatosan: LÁNCZI A.: Ki a felelős? A politikai felelősség nyomában. *Politikatudományi Szemle* XX/4, 2011/4., 16-29. http://www.poltudszemle.hu/szamok/2011_4szam/lanczi.pdf (letöltés dátuma: 2020. 05. 11.)

¹⁰ ZOVÁNYI N.: *A felelősség kérdései az utazási szerződések és az utasjogok körében*, PhD értekezés. Debrecen, 2014, 9. https://dea.lib.unideb.hu/dea/bitstream/handle/2437/181350/Zovanyi-ertekezes_titkosított.pdf?sequence=1&isAllowed=y (letöltés dátuma: 2020. 05. 11.)

¹¹ DESCAMPS O.: i. m. 291.

¹² ZOVÁNYI N.: i. m. 2014, 9.

¹³ FÖLDI A. - HAMZA G.: *A római jog története és intézményei*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1996, 424.

¹⁴ RICHTER, E.: Nachhaltige Politik – Systematisierungshilfen für die Begründungsprobleme der „Verantwortung“. In: HEIDRINK, L. - HIRSCH, A. (Hg.) *Staat ohne Verantwortung? Zum Wandel der Aufgaben von Staat und Politik*. Frankfurt, Campus, 2007, 443-444. A jogi felelősség fogalmának szemantikai-logikai analízisével kapcsolatban lásd: FÖLDI A.: i. m. 2004, 30-37., a magyar elnevezéssel kapcsolatban: Uo. 52-53.

¹⁵ RICHTER, E.: Politische Ethik als Verantwortungsethik. Die Folgenabschätzung als Begründungsfundament? *Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie* 78/2, 1992, 166-182.

¹⁶ HORVÁTH G.: A felelősség imperatívusza és a szabadság. *Iustum Aequum Salutare* IX, 2013/3., 202. <http://ias.jak.ppke.hu/hir/ias/2013sz/11.pdf> (letöltés dátuma: 2020. 05. 03.)

¹⁷ MÜLLER, W. E.: *Der Begriff der Verantwortung bei Hans Jonas*. Frankfurt: Athenäum, 1988. 7.

¹⁸ HORVÁTH G.: i. m. 213.

¹⁹ Ehhez kapcsolódóan lásd részletesebben például: 1) MOHAI M.: *Felelősség és helytállási kötelezettség a társaságok jogában*, PhD értekezés. Pécs, 2017. <https://ajk.pte.hu/files/file/doktori-iskola/mohai-mate/mohai-mate-vedes-ertekezes.pdf> (letöltés dátuma: 2020. 12. 07.) 2) MOLNÁR G. M.: A vállalkozói

magatartása, amely ellentétes az adott társadalmi viszonyrendszerben elfogadott normákkal (ilyen norma lehet például erkölcsi, vallási, jogi norma). Tehát, felelősségről nem csak társadalmi értelemben beszélhetünk²⁰, mivel az ember magatartása különböző szabályrendszerek tárgya lehet, így a felelősségnek is különböző fajtái vannak.

A jogi felelősség, különös tekintettel a büntetőjogi felelősségre

A jogi felelősség rövid definiálása

Mint a felelősség általában, a jogi felelősség is valamely normarendszerhez igazodik. A jogrend az, amelynek esetleges megsértése kiváltja a jogi értelemben vett, s a jog eszközeivel szankcionált felelősséget.²¹ A jogi felelősség definiálása kapcsán, különösen két szerző gondolataival értek egyet, így ezeket emelném ki és tekintem a jogi felelősség rövid definiálásának. Eörsi Gyula megfogalmazásában: „*A felelősséget társadalmi értelemben valamely felelőhatóan elkövetett társadalomra veszélyes magatartás váltja ki. A felelősség a társadalom nevelő funkciójának az a része, amely represszióval reagál a társadalomra veszélyes magatartásokra.*”²² Nagy Károly szerint pedig: „*A felelősség minden jogterületen a jog betartásának biztosítékát jelenti, felelősség nélkül nincs jog.*”²³ A jogi felelősség sajátos jellegét – miként ezt Nagy Károly is írja²⁴ – épp az adja, hogy jogáganként más-más jogkövetkezményt fűz az adott magatartáshoz.²⁵ A jogi szabályozás sokrétűségének megfelelően beszélünk büntetőjogi, polgári jogi, munkajogi stb. felelősségről.²⁶ *Tehát, a jogi felelősség a magatartás jogi szabályozásából eredő következmények elviselésének a szükségességét jelenti.*²⁷ Jelen tanulmányban a jogi felelősséget *kizárólag* a büntető-, a polgári és a nemzetközi jogi felelősség tekintetében vizsgálom. Első körben a két nagy felelősségi formát (a büntető-, és a polgári jogi felelősséget) igyekszem röviden szemléltetni, annak érdekében, hogy elhatároljam egymástól a kettőt. Majd a tanulmány második felében pedig egy speciális felelősségi formáról

felelősség büntetőjogi vonatkozásai. In: DOMOKOS A. (szerk.) *A vállalkozói felelősség büntetőjogi vonatkozásai. Konferencia előadásainak szerkesztett változata.* Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2017, 23-24.
https://ajk.kre.hu/images/doc4/dokumentumok/A_vallalkozoi_felelosseg_buntetojogi_vonatkozasai_kiadvany.pdf (letöltés dátuma: 2020. 12. 07.)

²⁰ ZOVÁNYI N.: i.m. 2014, 9.

²¹ BOROS B. S.: Nemzetközi jogi felelősség, különös tekintettel az ENSZ Nemzetközi Jogi Bizottsága szerződéstervezetére. *Iustum Aequum Salutare* III. 2007/3., 125.
<http://ias.jak.ppke.hu/hir/ias/20073sz/09.pdf> (letöltés dátuma: 2018. 11. 20.)

²² EÖRSI Gy.: *Kötelmi jog, Általános rész.* Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 2003. 239.

²³ NAGY K.: *Nemzetközi jog.* Budapest: PÜSKI Kiadó, 1999. 514.

²⁴ NAGY K.: *Az állam felelőssége a nemzetközi jog megsértése miatt.* Budapest: Akadémia Kiadó, 1991. 19.

²⁵ BOROS B. S.: i.m. 125-126.

²⁶ FÖLDVÁRI J.: i.m. 1970, 60.

²⁷ Uo., 62.

lesz szó: a nemzetközi jogi felelősségről, ezen belül is *az egyén nemzetközi büntetőjogi felelősségéről*.

A polgári jogi felelősség szűk fogalma

Szűk fogalom alatt azt értem, hogy nem elemzem részletesen az egyes szerzők ide vonatkozó, olykor különböző, de lényegében hasonló fogalomalkotásait, hanem röviden kísérletet teszek definiálni a polgári jogi felelősséget, annak érdekében, hogy a büntetőjogi felelősségtől elválasszam azt. Ahhoz, hogy a büntetőjogi felelősségi rendszerét megértsük, indokoltnak tartom elhatárolni a polgári jogi felelősségtől, hiszen a két felelősségi forma teljesen más. Gondoljunk csak arra, hogy a két felelősségi forma más-más viszonyrendszerben alakul ki, jöhet létre. Röviden ezt a viszonyrendszert a mellé (polgári jogi jogviszony²⁸) és az alá-fölé (büntetőjogi „jogviszony”²⁹) rendeltségben jelölném meg. Ezentúl nagy különbség mutatkozik egyrészt a felelősség alapjaiban, másrészt a szankcionálás tekintetében. Mindenekelőtt fontos leszögezni azt, hogy alapvetően a polgári jogi felelősséget két nagy részre szokták osztani: 1) a kontraktuális (szerződés megszegéséért való felelősség) és 2) a deliktuális (szerződésen kívül okozott károkért fennálló felelősség) felelősség.³⁰ Természetesen lehetséges még többféle csoportosítás, illetve tagolás.³¹ A polgári jogi felelősség alighanem legnagyobb magyar kutatója, Marton Géza a felelősség több elemét nevesítette.³² Ezen elemek felelősségi jelenségekként is felfoghatóak, így önmagukban tulajdonképpen semmit nem mondanak a felelősség fogalmának tartalmáról, összességükben mégis összetéveszthetetlenül meghatározzák azt.³³ A polgári jogi felelősség esetén a fő hangsúly a reparáción, a vagyoni jellegű szankciókon van. A cél az, hogy az okozott hátrány megtérüljön.³⁴ Ezzel szemben helyezkedik el a büntetőjogi felelősség, melyet alább részletezem.

²⁸ Bővebben lásd például BENKE J.: A magyar magánjog történeti és elméleti alapvetése. In: BENKE J. (szerk.) *A magyar magánjog alapvetése*. Pécs, 2020, 12-14. <https://pea.lib.pte.hu/bitstream/handle/pea/23355/benke-jozsef-a-magyar-maganjog-alapvetese-pte-ajk-pjt-pecs-2020.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (letöltés dátuma: 2020. 12. 04.)

²⁹ Lásd részletesebben például KIRÁLY T.: Jogviszonyok a büntetőeljárásban. In: KIRÁLY T. *Büntetőeljárás jog*. Budapest: Osiris Kiadó, 2003. 4-9. <https://docplayer.hu/13630479-Buntetoeljarasi-jog-kiraly-tibor.html> (letöltés dátuma: 2020. 12. 05.)

³⁰ VÉKÁS L. - GÁRDOS P.: *Kommentár a Polgári Törvénykönyvről*, 2. kötet. Budapest, Wolters Kluwer, 2014, 2234.

³¹ ZOVÁNYI N.: A felelősség intézményének alakulása a kezdetektől a XX. század végéig. *Debreceni Jogí Műhely*, 2012/3. http://www.debrecenijogimuhely.hu/archivum/3_2012/a_felelosseg_intezmenyenek_alakulasa_a_kezdetektol_a_xx_szazad_vegeig/ (letöltés dátuma: 2020. 05. 11.)

³² MARTON G.: *A polgári jogi felelősség*. Budapest: Triorg Kiadó, 1992. 14skk.

³³ DELI G.: Észrevételek a jogi felelősség fogalmáról. *Iustum Aequum Salutare* III., 2007/2, 170. <http://ias.jak.ppke.hu/hir/ias/20073sz/11.pdf> (letöltés dátuma: 2020. 12. 03.)

³⁴ ZOVÁNYI N.: i.m. 2014, 10.

A büntetőjogi felelősség

A büntetőjogi felelősség alkotmányos, emberi jogi szempontoknak való megfeleltetése jogállami alaptétel, a XXI. században elkerülhetetlen kihívás.³⁵ A büntetőjogi felelősség számos aspektusból megközelíthető. Az egyik lehetséges megközelítés, ha *a felelősség általános fogalmából* indulunk ki, akkor a büntetőjogi felelősség a magatartásról alkotott büntetőjogi értékelés következményeinek a viselése lenne. E következmények elviselését a társadalom igényli és ennek az igénynek a kielégítését az államhatalom biztosítja. Az ember büntetőjogi felelőssége a társadalom jogi értékítéletének kifejezésére illetékes államhatalommal szemben áll fenn. Lényegét az a kötelesség adja, hogy magatartásának tanúsításánál figyelemmel kell lennie a törvényhozó akaratára, a társadalmi elvárásokra. A törvényhozó akaratát - parancsait és tilalmait - a jogszabályok juttatják kifejezésre. A törvényhozó foglalja össze azokat a feltételeket is, amelyek fennforgása esetében az elkövető büntethető - más szóval: felelősségre vonható. Tehát, míg *a büntethetőség a bűnelkövető megbüntetésének a feltételeit* foglalja magában, addig *a felelősség az elkövetőnek a társadalommal szemben fennálló és az államhatalom által realizálható kötelességét* jelenti. Földvári József szerint *a büntethetőség nem azonosítható a büntetőjogi felelősséggel*.³⁶ Domokos Andrea szerint a büntetőjogi felelősség megállapítása egyben a felelősségre vonást is magában hordozza, és a büntető szankció révén hatályosul.³⁷ A bűnért való felelősség jogfilozófiai alapjait az indeterminizmus és a determinizmus közti választás határozta meg a büntetőjogi iskolákban, az egyes büntetőpolitikákban.³⁸ A társadalomban és a jogászság között elterjedt büntetőjogi felfogás a bűnelkövetés elleni küzdelem kiindulópontjába *a bűncselekmények morálisan megvetendő és közösségellenes* jellegét teszi.³⁹ Ez utóbbi egyfajta *erkölcsi*⁴⁰ és *bűnösség* központú megközelítést jelent. A bűnösségen alapuló felelőssége elve (*nulla poena sine culpa*)⁴¹ legáltalánosabban értelmezve a bűncselekmény elkövetése miatti

³⁵ DOMOKOS A. - CSERVÁK Cs.: A büntetőjogi és politikai felelősség keveredése, avagy a büntetőjogi felelősség diszfunkcionális alkotmányjogi felülbírálata. *Jogelméleti Szemle* 2017/1., 36. http://jesz.ajk.elte.hu/2017_1.pdf (letöltés dátuma: 2020. 12. 05.)

³⁶ FÖLDVÁRI J.: i.m. 1970, 64.

³⁷ DOMOKOS A.: Felelősség és felelősségrevonás a büntetőjogban. *Glossa Iuridica* 2015/1-2., 261.

³⁸ Lásd részletesebben DOMOKOS A.: i.m. 2015, 261-263.

³⁹ POKOL B.: Jogfilozófiák és büntetőjogelméletek. *Jogelméleti Szemle/ Journal of Legal Theory*, 8(4), 2. https://www.ssoar.info/ssoar/bitstream/handle/document/10706/ssoar-jogszemle-2007-4-pokol-jogfilozofiak_es_buntetojogelmek.pdf?sequence=1&isAllowed=y&lnkname=ssoar-jogszemle-2007-4-pokol-jogfilozofiak_es_buntetojogelmek.pdf (letöltés dátuma: 2020. 05. 05.)

⁴⁰ Bővebben ehhez lásd például DOMOKOS A.: A büntetőjogi felelősség erkölcsi vonatkozásairól. *KRE-DIT: A KRE-DOK Online Tudományos Folyóirata*, 2019, 1-11. <http://www.kre-dit.hu/tanulmanyok/domokos-andrea-a-buntetozogi-felelosseg-erkolcsi-vonatkozasairol/?print=pdf> (letöltés dátuma: 2020. 11. 01.)

⁴¹ Lásd erről részletesebben például BÉKÉS I.: *Magyar büntetőjog I. Általános rész*, Budapest: BM Tanulmányi és Propaganda Csoportfőnökség, 1973. 50-52.; BÉKÉS I. - FÖLDVÁRI J. - GÁSPÁR Gy. - TOKAJI G.:

büntetőjogi felelősséghez az elkövető bűnösségét követeli meg.⁴² *Ab ovo* kizárólag perjogi bűnösséget takart: a bíróság a vádlottat „bűnösnek mondta ki” a bűncselekmény elkövetésében, s ezért őt büntetéssel sújtotta. A büntetőjogi felelősség ekkor annyit jelentett, hogy a vádlott kimerítette a vád tárgyává tett bűncselekmény törvényi tényállását és hiányoznak a büntetőjogi felelősségre vonás akadályai.⁴³ A XIX. század utolsó harmadának büntetőjog tudománya kialakította a *jogellenesség* fogalmát, mely a bűncselekmény *külső, tárgyi* megjelenését jelentette, így a kauzalitással szemben a lelki mozzanatok váltak jelentőssé. Azaz, az elkövető gondolati világában kialakuló folyamatok, az „*alanyi okozatosság*”. Ezt nevezzük *büntető anyagi jogi bűnösségnek*. Ez idő tájt a bűnösség fogalmát gyűjtőfogalomként használták, ugyanis ezalatt értették a szándékosságot és a gondatlanságot.⁴⁴ A szándék (*dolus*) és a gondatlanság (*culpa*) a római jogban is ismert volt,⁴⁵ ennek ellenére csupán a XIX. században vált a bűnösség alkotó elemévé.⁴⁶ Végül a bűnösségen alapuló felelősség elve a XX. század második felére vált a büntetőjogban igazán meghatározó jelentőségűvé. A bűnösségen alapuló felelősség elve különböző funkciókat tölt be. Alkotmányjogi szempontból az a kérdés, hogy a bűnösségen alapuló felelősség alkotmányos alapelveként értelmezhető-e.⁴⁷ Ezt a kérdést rendezí Magyarországi Alaptörvénye XXVII. cikkelyének (2) és (4) bekezdéseiben, miszerint: „*Senki nem tekinthető bűnösnek mindaddig, amíg büntetőjogi felelősségét a bíróság jogerős határozata nem állapította meg. (...) Senki nem nyilvánítható bűnösnek, és nem sújtható büntetéssel olyan cselekmény miatt, amely az elkövetés idején a magyar jog vagy - nemzetközi szerződés, illetve az Európai Unió jogi aktusa által meghatározott körben - más állam joga szerint nem volt bűncselekmény.*” Bűncselekménytani értelemben bűncselekmény nélkül nem beszélhetünk büntetőjogi felelősségről és büntetőjogi felelősség hiányában nem alkalmazható büntetés. A bűnösség a bűncselekmény fogalmi eleme, az adott cselekményt „bűnösen” kell elkövetni (*nullum crimen sine culpa*). A bűnösségnek tehát a törvényi tényállás valamennyi elemére ki kell terjednie. Akit nem terhelt bűnösség, amikor a magatartását kifejtette, büntetőjogi értelemben felelőssé nem tehető (*actus*

Magyar Büntetőjog Általános rész. Budapest, BM Tanulmányi és Propaganda Csoportfőnökség, 1980. 51-52.; FÖLDVÁRI J.: Magyar büntetőjog Általános rész. Budapest: Tankönyvkiadó Vállalat, 1990. 21-22.; NAGY F.: A bűnösségen alapuló felelősség elvéről. In: TÓTH K. (szerk.) *Emlékkönyv dr. Tokaji Géza c. egyetemi tanár születésének 70. évfordulójára*. Szeged, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 1996, 183-195.

⁴² MÉSZÁROS Á.: *Kutatási eredmények - A büntetőjogi felelősség aktuális kérdései IV. A bűnösségen alapuló felelősség áttörése és a mögöttes felelősség a büntetőjogban*. OKRI, 2019. <https://www.okri.hu/index.php/kutatas/kutatasok> (letöltés dátuma: 2020. 06. 18.)

⁴³ NAGY F.: A bűnösség. In: BELOVICS E. - NAGY F. - TÓTH M.: *Büntetőjog I. Általános rész*. Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, 2015, 184-185.

⁴⁴ BÉKÉS I.: A bűncselekmény tana. In: BUSCH B. (szerk.) *Büntetőjog Általános Rész*. Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, 2010, 117.

⁴⁵ NÓTÁRI T.: *Római köz- és magánjog*. Szeged: Lectum Kiadó, 2011. 329.

⁴⁶ BÉKÉS I.: i. m. 2010, 117.

⁴⁷ Vö. 11/1992. (III. 5.) AB hat.

*non facit rerum nisi mens sit rea*⁴⁸ – büntetendő cselekmény alapján, a cselekvő személy bűnösségének vizsgálata nélkül, nem büntethető senki). Jogkövetkezmény-tani szempontból a bűnösség előfeltétele a büntetésnek, nélkülözhetetlen velejárója annak. Aki bűnösség nélkül cselekszik, az büntetéssel nem sújtható (*nulla poena sine culpa*). A *nullum crimen/nulla poena sine culpa* elvek érvényesülése biztosíték arra, hogy az eredményfelelősség ne érvényesülhessen a büntetőjogban. Büntetéskiszabási megközelítésben a bűncselekmény szándékos vagy gondatlan megvalósítását a törvényhozó eltérő büntetési kerettel már értékeli a bűncselekmény büntetési tételének megállapításánál. Így a büntetés kiszabásánál a bűnösség önmagában nem értékelendő, azonban büntetéskiszabási jelentőséget kaphat a bűnösség különböző foka, a szándékos és gondatlan bűnösség intenzitása. Összegzőképpen úgy fogalmazható, hogy hazánkban a bűnösség mint a büntetőjogi felelősségre vonás előfeltétele és a bűncselekmény fogalom nélkülözhetetlen ismérve legitimálja és megalapozza a büntetést, a bűnösség foka mint büntetéskiszabási elv viszont – más körülményekkel együtt – befolyásolja a konkrét ügyben kiszabandó büntetés mértékét, súlyát.⁴⁹

Egy speciális felelősségi forma

A nemzetközi jogi felelősségről dióhéjban

A nemzetközi jogban a felelősség (= *a jogsértések esetén beálló jogi felelősségrendszer*) az egyenértékű szuverenitások kapcsolatainak szükségképpen szabályozó mechanizmusa.⁵⁰ A nemzetközi közösségben (= *nemzetközi jogrendben*) nem jellemző a nemzetközi kötelezettségek tömeges, szisztematikus megsértése. Természetesen, ez nem azt jelenti, hogy ne lenne megsérthető egy nemzetközi norma, hanem inkább azt jelenti, hogy fontosabb az államok számára az adott nemzetközi jogi normával biztosított érdek vagy érték, elég utalni az erőszak tilalmának elvére, vagy az emberi jogok tiszteletben tartására. A nemzetközi felelősség intézménye szükségképpen központi, axiomatikus, alapvető fontosságú eleme a nemzetközi jogrendnek.⁵¹

⁴⁸ DOMÁN A.: *A beszámítási képesség a büntetési akadályok rendszerében*, PhD értekezés. Budapest, 2019, 7. https://jak.ppke.hu/uploads/articles/12332/file/Dom%C3%A1n_Augusztina_dolgozatv.pdf (letöltés dátuma: 2020. 09. 11.)

⁴⁹ BELOVICS E. - GELLÉR B. - NAGY F. - TÓTH M.: *Büntetőjog I.: Általános rész: A 2012. évi C. törvény alapján*. Budapest, HVG-Orac Lap- és Könyvkiadó, 2014, 75-78.

⁵⁰ DINH, N. Q. - DAILLIER, P. - PELLET, A. (ford.: KOVÁCS Péter): *Droit international public*, 5 édition. Budapest, Osiris Kiadó, 2007, 365.

⁵¹ BRUHÁCS J.: *Nemzetközi jog I.* Pécs: Dialóg Campus Kiadó - Nordex Kft., 2014, 131.

*Nemzetközi felelősségről elsősorban az államfelelősség*⁵² relációjában jelent meg.⁵³ Jelen munka nem foglalkozik azzal terjedelmi korlátok okán. Ehelyütt annyit jegyeznek meg, hogy a nemzetközi jogi felelősségnek is számos aspektusa van.⁵⁴ Jelen tanulmányban a büntetőjogi vonatkozásait emelem ki, s annak is *kizárólag az egyén nemzetközi jogon alapuló felelősségét*.

A nemzetközi büntetőjogi felelősségről néhány gondolatban

A Nemzetközi Jogi Bizottság (röviden: NJB, angolul: *International Law Commission*, ICJ) több ízben⁵⁵ vizsgálta a nemzetközi jogsértések vonatkozásában a nemzetközi „büntetteket”⁵⁶. A béke és az emberiség elleni bűncselekmények törvénykönyvtervezetét a NJB 1954-ben letett az ENSZ Közgyűlés asztalára,⁵⁷ érdemben nem került megvitatásra. Igaz ugyan, hogy a Közgyűlés éves ülészekai közül az 1954., az 1968. és az 1974. évinek a napirendjén is szerepeltették, de a kormányok képviselői rövid, formális vitát lefolytatva csak további részletes tanulmányozásra tettek ígéretet.⁵⁸ Az államok nem tárgyalták érdemben tovább a tervezetet, az agresszió jogilag kötelező meghatározásának hiányára hivatkoztak okként. Ezen túl azonban az államok megosztottak voltak abban a tekintetben is, hogy célszerű-e a klasszikus nürnbergi elveket⁵⁹ az újabb kihívásokat büntetni rendelő klauzulákkal kiegészíteni. Nézetkülönbségek voltak a tekintetben is, hogy lehetséges-e a feladatok megvalósítása úgy, hogy egyszersmind nem hívnak életre

⁵² Lásd bővebben például: SHAW, N. M.: *Nemzetközi jog*. Budapest: Osiris Kiadó, 2001. 475-513.

⁵³ KECSKÉS G.: Az államfelelősség és a szankciók nemzetközi jogi kérdéskörének megjelenése a magyar jogirodalomban. In: BLUTMAN L. - Homoki-Nagy M. (szerk.) *Ünnepi kötet Dr. Bodnár László egyetemi tanár 70. születésnapjára*. Szeged, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2014, 289. http://acta.bibl.u-szeged.hu/34798/1/juridpol_077_289-301.pdf (letöltés dátuma: 2020. 05. 10.)

⁵⁴ Vizsgálható az imént említett államfelelősségi oldalról, de éppúgy például a nemzetközi szervezetek vonatkozásában is stb. A NJB a nemzetközi szervezetek felelősségének kodifikációját 2002-ben kezdte meg, majd a kodifikációs munka a 2011. évi tervezet elfogadásával befejeződött. Ezt a tervezetet az ENSZ közgyűlése határozatával (A/RES/66/110) elfogadta. Ld. <https://undocs.org/A/RES/66/110> és https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/9_11_2011.pdf (letöltés dátuma: 2020. 12. 07.)

⁵⁵ Ezt lásd részletesebben itt: https://legal.un.org/ilc/guide/7_4.shtml (letöltés dátuma: 2020. 11. 11.)

⁵⁶ Nagy Károly szerint nem szerencsés büntetteknek nevezni azokat, mert „a büntetőjog már régen lefoglalta magának” ezt fejezést. Vö. NAGY K.: i. m. 1999, 518.

⁵⁷ Draft Code of Offences against the Peace and Security of Mankind, 1954. https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/7_3_1954.pdf (letöltés dátuma: 2020. 05. 11.)

⁵⁸ KOVÁCS P.: Nemzetközi büntetőbíráskodás. In: JAKAB A. - FEKETE B. (szerk.) *Internetes Jogtudományi Enciklopédia* (Nemzetközi jog rovat, rovatszerkesztő: SÜLYÖK G.), 2018, [15] bekezdés. <http://ijoten.hu/szocikk/nemzetkozi-buntetobiraskodas> (letöltés dátuma: 2020. 04. 02.)

⁵⁹ Lásd az alapelveket itt, angolul: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/7_1_1950.pdf (letöltés dátuma: 2020. 05. 12.)

egy joghatósággal rendelkező nemzetközi törvényszéket.⁶⁰ Annak ellenére, hogy már az 1950-es években a jogtudomány fókuszában volt a nemzetközi büntetőbíráskodás⁶¹, az 1990-es években indult meg az a (hosszú) folyamat, amely elvezetett az állandó nemzetközi büntetőbírósághoz.⁶² Így, *nemzetközi szerződéssel, közvetlenül az államok* által felállított büntetőbírói fórum egy van: a Nemzetközi Büntetőbíróság (*International Criminal Court*, ICC⁶³). 1998-ban Rómában⁶⁴ fogadták el az ICC Statútumát.⁶⁵ Miután a hatvanadik állam is letétbe helyezte a ratifikációs okmányt 2002-ben hatályba lépett és megkezdte működését.⁶⁶

A nemzetközi bűncselekmény definiálása

A nemzetközi bűncselekmények definíciója és kategorizálása az egyik legvitatottabb⁶⁷ kérdése a nemzetközi büntetőjognak, illetve kodifikációja hosszú jogtörténeti fejlődés során kristályosodott ki.⁶⁸ A fogalom és a releváns

⁶⁰ KOVÁCS P.: i.m. 2018, [16] bekezdés.

⁶¹ Lásd erről részletesebben M. NYITRAI P.: *Nemzetközi és Európai Büntetőjog*. Budapest: Osiris Kiadó, 2006. 64-66.

⁶² Bővebben lásd Uo. 66-73.

⁶³ A Nemzetközi Büntetőbíróság honlapját lásd itt: <https://www.icc-cpi.int/>

⁶⁴ United Nations Diplomatic Conference of Plenipotentiaries on the Establishment of an International Criminal Court Rome, 15 June - 17 July 1998, Official Records, Volume III, Reports and other documents. https://legal.un.org/icc/rome/proceedings/E/Rome%20Proceedings_v3_e.pdf (letöltés dátuma: 2020. 12. 07.)

⁶⁵ Lásd a Római Statútumot angolul itt: <https://www.icc-cpi.int/resource-library/documents/rs-eng.pdf> (letöltés dátuma: 2017. 08. 12.)

⁶⁶ A Magyar Köztársaság Országgyűlése 2001. november 7-én határozott az ICC Statútumának megerősítéséről a 72/2001. (XI. 7.) OGY. határozattal. Ld. SÁNTHA F.: A Nemzetközi Büntetőbíróság joghatóságába tartozó nemzetközi bűncselekmények vázlata. In: CSEMÁNE VÁRADI E. [et al.]: *Tanulmányok a bűnügyi tudományok köréből*. Miskolc, Gazdász-Elasztik Kft., 2013, 171. Magyarország ezt megerősítette a 2006. évi XXXI. törvénnyel: a Nemzetközi Büntetőbíróság Statútuma Részben Államainak Első Közgyűlése által, 2002. szeptember 10-én, New Yorkban elfogadott, a Nemzetközi Büntetőbíróság kiváltságairól és mentességeiről szóló Megállapodás kihirdetéséről. Ennek ellenére Magyarország a Statútumot nem implementálta a jogrendszerébe. Ld. erről részletesebben pl. KOVÁCS P.: Miért nincs még kihirdetve a Római Statútum? Gondolatok a Római Statútum és az Alaptörvény összeegyeztethetőségének egyszerűségéről. *Állam- és Jogtudomány*, 2019/1. <https://jog.tk.mta.hu/uploads/files/2019-01-KOVACS.pdf> (letöltés dátuma: 2019. 11. 06.)

⁶⁷ Nem volt egyetemleges kritériumrendszere a nemzetközi bűncselekménnyé nyilvánításnak. Ld.: BASSIOUNI, M. Ch.: *Introduction to International Criminal Law*. New York: Transnational, 2003. 111., 113.

⁶⁸ 1935-ben megszületett egy tervezet „*Világ büntetőtörvénykönyve*” címmel, amely Vespasian V. Pella nevéhez köthető, aki a Nemzetközi Büntetőjogi Társaság (*Association Internationale de Droit Penal – AIDP*) elnöke volt. A tervezete szerint egységesíteni kellene a világ összes büntetőjogi rendszerét, ezzel létrehozva a nemzetközi büntetőjogot. Ez volt az első nagyszabású nemzetközi bűncselekmények összefoglalása. Ld. POLT P.: A nemzetközi büntetőjog fejlődésének néhány kérdése. *Jogtudományi Közlemények*, 1987/4., 174. 1976-ban az AIDP felkérte főtitkárát, M. Cherif Bassiouni professzort, aki 1980-ra készítette el a Nemzetközi büntetőkodeks újabb tervezetét. E tervezet korszerűsítette az 1935-ös

bűncselekményi kör meghatározására tett kísérlet komplex elemzést igényel. Ennek kapcsán a nemzetközi büntető jogtudomány művelőinek - rendkívül változatos⁶⁹ - álláspontjára, a nemzetközi büntetőjog kodifikációjára hivatott testületek tervezeteire, illetve a nemzetközi büntetőbíróságok státútumaira és bírói gyakorlatára lehet támaszkodni.⁷⁰ Az első ilyen, nemzetközileg védett értékeket támadó cselekmény a kalózkodás⁷¹ volt.⁷² A büntető nemzetközi jog körében nem egyszerűen a (nemzeti) büntetőjog társadalmi feladatának sajátos átvételéről van szó. A nemzetközi jog nem az egyes államok által kezelni tudott, illetve nemzeti büntetőjogilag jelentős társadalmi viszonyok védelmét és nem is az államok közötti normális kapcsolatokat sértő bűncselekmények üldözését veszi át, hanem az egyetemes emberi társadalom különösképpen kiemelkedő, valamennyi államban

tervezetet, valamint szisztematikusabb és komplexebb szemléletű feldolgozása volt. Ld.: BASSIOUNI, M. Ch.: *International Criminal Law: A Draft International Criminal Code*. Sijthoff & Noordhoff, 1980.

⁶⁹ Edward M. Wise szerint nehéz meghatározni, hogy mit értünk nemzetközi bűncselekmények (*international crimes*) alatt, és ezt, hogyan kell elhelyezni a belső jogban. Kiindulópontnak tekinti a régi koncepciót: a nemzetek elleni bűn (*offense against the law of nation*), majd ebből levezeti a nemzetközi bűncselekmények fogalmát, amelynek alapjául Bassiouni egyik műve szolgál. Wise szerint nemzetközi bűncselekmény (*international offense*) legtágabb értelemben azt a jogellenes emberi magatartást jelenti, amelyben az államokat nemzetközi jogi kötelezettség terheli a bűncselekménnyé nyilvánításra és a felelősségre vonás megvalósítására, illetve előmozdítására. Ld.: WISE, E. M.: *International Crimes and Domestic Criminal Law*. *DePaul Law Review*, 1989., Vol. 38., 923-933. <https://via.library.depaul.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=&httpsredir=1&article=2096&context=law-review> (letöltés dátuma: 2017. 05. 08.) Roger S. Clark szerint nemzetközi bűncselekmény minden olyan bűncselekmény, amellyel szemben fellépés nemzetközi érdek (*offense of international concern*). Ld.: CLARK, R. S.: *Offenses of International Concern: Multilateral State Treaty Practice in the Forty Years since Nuremberg*. *Nordic Journal of International Law*, 1988. Vol. 57. 49.

⁷⁰ SÁNTHA F.: A nemzetközi bűncselekmény általános fogalmának hazai fejlődése. *Jog- és politikatudományi folyóirat*, 2011/3., 173. <https://dfk-online.sze.hu/images/J%C3%81P/2011/k%C3%BCl%C3%B6nsz%C3%A1m/s%C3%A1ntha.pdf> (letöltés dátuma: 2017. 05. 11.)

⁷¹ Az ókori görögök a kalózkodást mindössze egy sajátos életformának tekintették és cselekményeiket politikai-gazdasági formák megnyilvánulásainak vélték. Ld. THUKÜDIDÉSZ: *A peloponnészoszi háború, I. kötet*. Budapest: Osiris Kiadó, 1999. 5-9., 23.

⁷² A kalóz az emberiség egészének érdekeit sérti (latin terminológiával: *hostes humani generis*). Ld.: *Filartiga v. Pena-Irala*, 630 F. 2d 876 (2d Cir.1980) [https://ccrjustice.org/sites/default/files/assets/files/Fil%E1rtiga%20v.%20Pe%F1a-Irala,%20630%20F.2d%20876%20\(2d%20Cir.,%20June%2030%201980\)%20\(torture\).pdf](https://ccrjustice.org/sites/default/files/assets/files/Fil%E1rtiga%20v.%20Pe%F1a-Irala,%20630%20F.2d%20876%20(2d%20Cir.,%20June%2030%201980)%20(torture).pdf) (letöltés dátuma: 2020. 12. 07.); *Prosecutor v. Furundžija*, IT-95-17/1-T, 10 December 1998. <https://www.icty.org/x/cases/furundzija/tjug/en/fur-tj981210e.pdf> (letöltés dátuma: 2020. 12. 07.) Súlyos tetteivel elveszti a hazája (diplomáciai) védelméhez való jogát. Így, egyetlen állam/szuverén érdekét sem sérti, ha vele szemben minden államot felhatalmazunk a büntetőeljárás lefolytatására. Kalózkodásra vonatkozó egyetemes joghatóság alakult ki, amelynek alapja tehát az államok közös, egységes érdeke. Ld. ÁDÁNY T. V.: *A legsúlyosabb jogsértések miatti felelősségre vonhatóság nemzetközi jogi tendenciái, különös tekintettel a Nemzetközi Büntetőbíróság joghatóságának előfeltételeire*, PhD értekezés. Budapest, 2011. 57. <https://jak.ppke.hu/uploads/articles/12332/file/%C3%81d%C3%A1ny%20Tam%C3%A1s%20PhD.pdf> (letöltés dátuma: 2017. 02. 22.)

értékesnek tekintett érdekeit vonja érdeklődése körébe, s így az úgy nevezett *nemzetközi jogi bűncselekmény* kategóriáját helyezi a középpontba.⁷³ A nemzetközi bűncselekmény, mint *terminus technicus* gyűjtőfogalom, melybe három kategória tartozik.⁷⁴ Az imént már említett kategóriát emelném ki: *a nemzetközi jogi bűncselekményeket*. Ez alatt olyan kiemelkedő tárgyi súlyú deliktumok értendők, amelyek az egész emberiség közös érdekeit, illetve a nemzetközi békét és biztonságot sértik vagy veszélyeztetik.⁷⁵ Ez utóbbi bűncselekményeket a jogirodalom *emberiség elleni bűncselekményeknek* nevezi,⁷⁶ amelyek ma nemzetközi bűncselekményeknek (*core crimes*) minősülnek. E deliktumok a következők: a) az agresszió (*crime of aggression*), b) a népirtás (*genocide*), c) az emberiség elleni bűncselekmények (*crimes against humanity*), d) háborús bűncselekmények (*war crimes*).⁷⁷ Ez utóbbi kategóriának a kikristályosadásában releváns szerepet játszott az, hogy létrehozták a már fentebb említett Nemzetközi Büntető Bíróságot (ICC), mint állandó nemzetközi büntetőbírói fórumot. Az ICC statútuma (más néven: Római Statútum) szerint is ezek minősülnek *core crimes*-nak.⁷⁸ A büntető igazságszolgáltatás nemzeti büntetőjogban fellelhető hagyományos jellemzői (bűncselekmény, szankció, a felelősségre vonás alanya és feltételrendszere, a releváns jogforrások stb.) sajátos formában, módon és közegben formálódnak át, s több esetben vissza is hatnak a nemzeti büntetőjogra. Mindezen jelenség a nemzetközi jog közvetlen

⁷³ M. NYITRAI P.: A nemzetközi bűncselekmény koncepciója. *Jog, Állam, Politika*, 2010/1., 4. https://matarka.hu/cikk_list.php?fusz=53951 (letöltés dátuma: 2020. 12. 07.)

⁷⁴ Az első csoport *a nemzetközi vonatkozású bűncselekmények*, lényegüket tekintve közönséges bűncselekmények, amelyek az elkövetés helyére vagy az elkövető állampolgárságára tekintettel mégis nemzetközi kihatással járhatnak. A második *a transznacionális bűncselekmények*, vagyis nemzetközi konvenciókban szabályozott deliktumok, amelyekre vonatkozó szabályokat be kell építeni a belső jogba. Ld. M. NYITRAI P.: i.m. 2006, 166-170.

⁷⁵ M. NYITRAI P.: i.m. 2006, 165-168.; SÁNTHA F.: i.m. 2011, 179.; GELLÉR B. J.: *Nemzetközi büntetőjog Magyarországon, Adalékok egy vitához* (Egyes jellemzők leírása és diagnózis kísérlet). Budapest: Tullius Kiadó, 2009. 15.

https://www.academia.edu/38972096/Nemzet%C3%B6zi_b%C3%BCntet%C5%91jog_Magyarorsz%C3%A1gon_adal%C3%A9kok_egy_vit%C3%A1hoz (letöltés dátuma: 2017. 08. 27.); valamint a Nemzetközi Büntetőbíróság létrehozásáról szóló 1998. évi Római statútum preambuluma is hangsúlyozza, hogy ezek a bűntettek „veszélyeztetik a világ békéjét, biztonságát és jólétét”. „[...] Recognizing that such grave crimes threaten the peace, security and well-being of the world.” Ld. Rome Statute of the International Criminal Court, Preamble, 1. Vö. 65. lj.

⁷⁶ M. NYITRAI P.: i.m. 2006, 170.

⁷⁷ BASSIOUNI, M. Cherif: *Introduction to International Criminal Law: second revised ed.* Martinus Nijhoff, 2012. 142.

⁷⁸ Lásd erről részletesebben például: SCHWÖBEL-PATEL, Ch.: The Core Crimes of International Criminal Law. In: HELLER J. K. [et.al.] (ed.) *The Oxford Handbook of International Criminal Law*. Oxford Handbooks Online, 2020. <https://www.oxfordhandbooks.com/view/10.1093/law/9780198825203.001.0001/law-9780198825203> (letöltés dátuma: 2020. 12. 07.)

szerepvállalásához köthető, illetve *az egyén közvetlenül a nemzetközi jogon alapuló felelősségéhez* kapcsolható.⁷⁹

A magánszemély (az egyén) nemzetközi felelőssége

A nemzetközi jogi terminológiában a magánszemély kifejezés felöleli mind a természetes, mind a jogi személyeket. Szórványos előzmények után a magánszemélyek nemzetközi jogalanyiságának térhódítása is az 1960-as években kezdődött. 1966-ban fogadták el a Polgári és Politikai jogok, illetve a Gazdasági, Szociális és Kulturális jogok Nemzetközi Egyezségokmányait,⁸⁰ amelynek következtében az államok szerződésszegései, azaz az emberi jogok megsértései az embereket a nemzetközi felelősségi jogviszonyban a sértetti pozícióba helyezik és ennek következtében számukra különböző eljárási jogokat is keletkeztetnek (panasz, bírói eljárás kezdeményezése stb.). Ha a nemzetközi jogalanyiság körének kibővülésénél a generális nemzetközi szerződések kerültek előtérbe, meg kell jegyezni azt, hogy - különösen eljárásjogi dimenziókban - különböző regionális egyezmények⁸¹ jóval tovább mennek. Mindez elsősorban, de nem kizárólagosan többletjogok biztosítását jelenti. A nemzetközi felelősségi jogviszonyban megjelenő ember, akinek - mint a nemzetközi jog által elfogadott jogalany - anyagi és eljárási jogai vannak. E képlet kiegészült az ember, mint jogsértő szerepének megjelenésével.⁸² Ha a nemzetközi bűncselekményekre általánosságban tekintünk, közülük számosat *állami szerepvállalás nélkül* követnek el. Ha pedig *a nemzetközi jogi bűncselekményeként* vizsgáljuk, azok megvalósítása elképzelhetetlen az állam részvétele nélkül, mi több, ezek tipikusan az állami politika megnyilvánulásai, illetve annak szükségképpen következményei vagy éppen előfeltételei. E bűncselekményeket *az egyének mint az állam ügynökei*⁸³ követik el, ezért a nemzetközi büntetőjogi felelősségük fennáll, nemzeti és nemzetközi büntetőbíróságok e felelősséget megállapíthatják. Az elkövető mellett az államot is terheli felelősség, ám e felelősség sokszor csupán reparációt, kártérítési igényt implikál, nem büntetőjogi felelősséget. A Római Statútum 25. cikkelyének 4. pontja kimondja, hogy „a jelen Statútumnak az egyén büntetőjogi felelősségére vonatkozó rendelkezései nem érintik az Államok

⁷⁹ M. NYITRAI P.: A nemzetközi bűncselekmény koncepciója. *Jog, Állam, Politika*, 2010/1., 4-5. https://matarka.hu/cikk_list.php?fusz=53951 (letöltés dátuma: 2020. 12. 07.)

⁸⁰ Kihirdette az 1976. évi 8. tvr. és 1976. évi 9. tvr.

⁸¹ Lásd az emberi jogok európai egyezményét (1950. Róma) és kiegészítő jegyzőkönyveit; az emberi jogok amerikai egyezményét (San José, 1969); a népek és az ember jogainak afrikai chartáját (Banjul, 1981); továbbá az említett szerződések által létrehozott emberi jogi bíróságok gyakorlatát.

⁸² BRUHÁCS J.: i.m. 2014, 6-10., 106-107., 127.

⁸³ KOVÁCS P.: *Nemzetközi jog*. Budapest: Osiris Kiadó, 2011. 990-991. bekezdések. https://regi.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_520_nemzetkozi_kozjog/ch05s02.ht (letöltés dátuma: 2020. 12. 07.)

nemzetközi jogi felelősségét”.⁸⁴ Az állam felelősségéről szól ugyan, de nem deklarálja a büntetőjogi felelősségét.⁸⁵ Nyilvánvaló az, hogy az állami szerv mögött, amelynek kötelezettségszegő magatartása az államnak beszámítandó, valójában természetes személyek e minőségben kifejtett cselekvései és mulasztásai vannak. Fokozatosan létrejött a nemzetközi jognak az a területe, amit *delicta iuris gentium*-nak nevezhetünk⁸⁶, ami alatt a *természetes személynek a nemzetközi jog megsértése miatti büntetőjogi felelősségére* vonatkozó szabályaival identifikálódik, mely részben a nemzetközi jog általános szabályainak következménye, részben pedig *szerződéses* (ld. Római Statútum⁸⁷) eredetű.⁸⁸ A *delicta iuris gentium* jogintézménye létrejöttének folyamatából különösen az alábbiakat kell kiemelni: 1) A Nürnbergi Nemzetközi Katonai Törvényszék statútumában és ítéleteiben megjelenő jogelveket megerősítő közgyűlési határozatot⁸⁹, amit azonnal követett az a határozat, amely megbízta a NJB-t a „nürnbergi elvek” kodifikációjával.⁹⁰ 2) Közel harminc éves szünet után folytatódott csak a kodifikáció, most már „az emberiség békéje és biztonsága elleni bűncselekmények” kódexének megalkotása céljával, amely munka eljutott az ideiglenes (1991), majd a végleges tervezet (1994) – bizottsági szintű – elfogadásáig. 3) A jogfejlesztésnek komoly impulzust adott az ENSZ Biztonsági Tanácsának 1995-ben a volt Jugoszlávia és Ruanda nemzetközi büntető törvényszékek felállításáról szóló határozata.⁹¹ E határozatot az ENSZ főtitkárának jelentése indokolja, amely a nemzetközi jog általános szabályaira építi a törvényszékek által „alkalmazandó jogot”, azaz a törvényi tényállásokat. 4) Majd, ezek az előzmények vezettek a már fent nevezett Római Statútum elfogadásához. E Statútum stabilizálta a természetes személyeknek a nemzetközi jog megsértése miatti büntető jogi felelősségét négy bűncselekmény elkövetésének esetében (ld. előzőleg, *core crimes*), szubszidiárius jelleggel, azaz elsősorban a nemzeti bíróságok feladatává teszi az ítélezést.⁹² A nemzetközi büntetőjog felelőssége kapcsán megállapítható, hogy a

⁸⁴ Rome Statute Article 25 *Individual criminal responsibility*: „4. No provision in this Statute relating to individual criminal responsibility shall affect the responsibility of States under international law.” Vö. 65. lj.

⁸⁵ M. NYITRAI P.: i.m. 2006, 121-122.

⁸⁶ BRUHÁCS J.: *Nemzetközi jog II.* Pécs-Budapest: Dialóg Campus Kiadó - Nordex Kft., 2010. 202-213.

⁸⁷ Vö. 65. lj.

⁸⁸ BRUHÁCS J.: i.m. 2014, 137.

⁸⁹ A/RES/96/1 (1946) <https://www.refworld.org/docid/3b00f09753.html> (letöltés dátuma: 2020. 12. 01.)

⁹⁰ A/RES/97/1.; ACDI 1983, vol. II. https://legal.un.org/ilc/publications/yearbooks/french/ilc_1983_v2_p1.pdf (letöltés dátuma: 2020. 12. 07.)

⁹¹ Kihirdette az 1996. évi XXIX. törvény.

⁹² Komplementer joghatóság, Rome Statute Article 1. Vö. 65. lj. BÉRES N.: Gondolatok a Nemzetközi Büntetőbíróság joghatóságának vitás kérdéseiről. *Publicationes Universitatis Miskolcensis Sectio Juridica et Politica, Tomus XXXIII*, 2015, 204. <http://midra.uni-miskolc.hu/document/22047/16376.pdf> (letöltés dátuma: 2020. 11. 18.); APREOTESEI, I. A.: A Nemzetközi Büntetőbíróság hatáskörébe tartozó bűncselekmények áldozatai, jogi felelősség. *Iustum Aequum Salutare III.*, 2007/3., 116.

nemzetközi bűncselekmény koncepciója, s ezen belül a nemzetközi bűncselekmény általános részi fogalmi elemei kidolgozásának és egységesítésének elkerülhetetlenül gátat szab magának a nemzetközi büntetőjog jogi-politikai közegének a világ különböző nagy jogrendszereiben és büntetőpolitikai elképzeléseiben megnyilvánuló, lényegében feloldhatatlan pluralizmusa. Ez ugyanakkor nem feltétlenül egészségtelen jogi helyzet: a büntetőjog mindenkor az államok szuverenitásának kifejeződése is egyben, s egy államok feletti globális autoritás univerzális legitimációja hiányában kiüresedetté válna minden világviszonylatban használatra szánt fogalmi közeg, így a nemzetközi bűncselekmény koncepciója is. Figyelembe kell venni ugyanis azt a körülményt is, hogy a nemzetközi büntetőjog eszközrendszere alkalmazásának nem csupán a minél hatékonyabb megtorlást kell szolgálnia, hanem az egységes koncepcionális rendszer kialakításának igénye mellett az ezek segítségével megvalósuló felelősségre vonás minél effektívebb társadalmi legitimációját is biztosítani kell. Ennek során pedig törekedni kell az objektív igazság feltárására, az egyén, valamint a sértettek, illetve adott esetben a társadalom egészének rehabilitációjára, valamint a konfliktusban részes különböző személyek, illetve csoportok közötti megbékélés elősegítésére. Ezek a körülmények pedig sokszor pontosan nem a büntetőjogi felelősségre vonás mesterségesen egységesedő eszközei, a nemzetközi bűncselekmény dogmatikai elemeinek homogenizálása útján valósulhatnak meg.⁹³

Irodalomjegyzék

A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézet (szerk.): A magyar nyelv értelmező szótára, I. kötet. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-magyar-nyelv-ertelmezo-szotara-1BE8B/f-28F2F/felelosseg-29EB8/> (letöltés dátuma: 2020. 06. 10.)

APREOTESEI, I. A.: A Nemzetközi Büntetőbíróság hatáskörébe tartozó bűncselekmények áldozatai, jogi felelősség. *Iustum Aequum Salutare* III., 2007/3. http://epa.oszk.hu/02400/02445/00006/pdf/EPA02445_ias_2007_3_115-123.pdf (letöltés dátuma: 2020. 12. 07.)

BAILYN, B. (eds.): *The Debate on the Constitution, Part 2: Federalist and Antifederalist Speeches, Articles, and Letters During the Struggle over Ratification Vol. 2*. Library of America, 1993.

BASSIOUNI, M. Ch.: *International Criminal Law: A Draft International Criminal Code*. Sijthoff & Noordhoff, 1980.

http://epa.oszk.hu/02400/02445/00006/pdf/EPA02445_ias_2007_3_115-123.pdf (letöltés dátuma: 2020. 12. 07.)

⁹³ M. NYITRAI P.: i.m. 2010, 22.

BASSIOUNI, M. Ch.: *Introduction to International Criminal Law*. New York: Transnational, 2003.

BASSIOUNI, M. Ch.: *Introduction to International Criminal Law: second revised ed.* Martinus Nijhoff, 2012.

BÉKÉS I. - FÖLDVÁRI J. - GÁSPÁR Gy. - TOKAJI G.: *Magyar Büntetőjog Általános rész*. Budapest, BM Tanulmányi és Propaganda Csoportfőnökség, 1980.

BÉKÉS I.: A bűncselekmény tana. In: BUSCH Béla (szerk.) *Büntetőjog Általános Rész*, Budapest, HVG-Orac Lap- és Könyvkiadó, 2010.

BÉKÉS I.: *Magyar büntetőjog I. Általános rész*. Budapest: BM Tanulmányi és Propaganda Csoportfőnökség, 1973.

BELOVICS E. - GELLÉR B. - NAGY F. - TÓTH M.: *Büntetőjog I.: Általános rész: A 2012. évi C. törvény alapján*. Budapest, HVG-Orac Lap- és Könyvkiadó, 2014.

BENKE J.: *A magyar magánjog történeti és elméleti alapvetése*. In: BENKE J. (szerk.) *A magyar magánjog alapvetése*. Pécs, 2020.
<https://pea.lib.pte.hu/bitstream/handle/pea/23355/benke-jozsef-a-magyar-maganjog-alapvetese-pte-ajk-pjt-pecs-2020.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (letöltés dátuma: 2020. 12. 04.)

BÉRES N.: Gondolatok a Nemzetközi Büntetőbíróság joghatóságának vitás kérdéseiről. *Publicationes Universitatis Miskolcensis Sectio Juridica et Politica, Tomus XXXIII*, 2015. <http://midra.uni-miskolc.hu/document/22047/16376.pdf> (letöltés dátuma: 2020. 11. 18.)

BOROS B. S.: Nemzetközi jogi felelősség, különös tekintettel az ENSZ Nemzetközi Jogi Bizottsága szerződéstervezetére. *Iustum Aequum Salutare III.*, 2007/3. <http://ias.jak.ppke.hu/hir/ias/20073sz/09.pdf> (letöltés dátuma: 2018. 11. 20.)

BRUHÁCS J.: *Nemzetközi jog I.* Pécs: Dialóg Campus Kiadó - Nordex Kft., 2014.

BRUHÁCS J.: *Nemzetközi jog II.* Pécs-Budapest: Dialóg Campus Kiadó - Nordex Kft., 2010.

BURKE, E.: Thoughts on the Cause of the Present Discontents 82-83 (1770). In: *Select Works of Edmund Burke*. Liberty Fund ed., vol. 1, 1999.
<https://oll.libertyfund.org/title/canavan-select-works-of-edmund-burke-vol-1>
(letöltés dátuma: 2020. 11. 01.)

CLARK, R. S.: Offenses of International Concern: Multilateral State Treaty Practice in the Forty Years since Nuremberg. *Nordic Journal of International Law*, 1988. Vol. 57.

DELI G.: Észrevételek a jogi felelősség fogalmáról. *Iustum Aequum Salutare III.*, 2007/2.

- DESCAMPS, O.: La responsabilité dans le Code civil, *Dans Histoire de la justice*, 2009/1. <https://www.cairn.info/revue-histoire-de-la-justice-2009-1-page-291.htm#> (letöltés dátuma: 2020. 05. 11.)
- DINH, N. Q. - DAILLIER, P. - PELLET, A. (ford.: KOVÁCS Péter): *Droit international public*, 5 édition. Budapest, Osiris Kiadó, 2007.
- DOMOKOS A. - CSERVÁK Cs.: A büntetőjogi és politikai felelősség keveredése, avagy a büntetőjogi felelősség diszfunkcionális alkotmányjogi felülbírálata. *Jogelméleti Szemle* 2017/1. http://jesz.ajk.elte.hu/2017_1.pdf (letöltés dátuma: 2020. 12. 05.)
- DOMOKOS A.: Felelősség és felelősségrevonás a büntetőjogban. *Glossa Iuridica* 2015/1-2.
- EÖRSI Gy.: *Kötelmi jog, Általános rész*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 2003.
- FÖLDI A. - HAMZA G.: *A római jog története és intézményei*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1996.
- FÖLDI A.: A jogi felelősség fogalmáról, *Acta Facultatis Politico-Iuridicae Universitatis Scientiarum Budapestinensis De Rolando Eötvös Nominatae*, Tomus XXX., 1988.
- FÖLDI A.: *A másért való felelősség a római jogban. Jogelméleti és Összehasonlító polgári jogi kitekintéssel*. Budapest: Rejtjel Kiadó, 2004.
- FÖLDVÁRI J.: *A büntetés tana*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1970.
- FÖLDVÁRI J.: *Magyar büntetőjog Általános rész*. Budapest: Tankönyvkiadó Vállalat, 1990.
- GELLÉR B. J.: *Nemzetközi büntetőjog Magyarországon, Adalékok egy vitához, (Egyes jellemzők leírása és diagnózis kísérlet)*. Budapest: Tullius Kiadó, 2009. https://www.academia.edu/38972096/Nemzetk%C3%B6zi_b%C3%BCntet%C5%91jog_Magyarorsz%C3%A1gon_adal%C3%A9kok_egy_vit%C3%A1hoz (letöltés dátuma: 2017. 08. 27.)
- HORVÁTH G.: A felelősség imperatívusza és a szabadság. *Iustum Aequum Salutare* IX, 2013/3. <http://ias.jak.ppke.hu/hir/ias/20133sz/11.pdf> (letöltés dátuma: 2020. 05. 03.)
- KECSKÉS G.: Az államfelelősség és a szankciók nemzetközi jogi kérdéskörének megjelenése a magyar jogirodalomban. In: BLUTMAN L. - Homoki-Nagy M. (szerk.) *Ünnepi kötet Dr. Bodnár László egyetemi tanár 70. születésnapjára*. Szeged, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2014, 289. http://acta.bibl.u-szeged.hu/34798/1/juridpol_077_289-301.pdf (letöltés dátuma: 2020. 05. 10.)
- KIRÁLY T. *Büntetőeljárás jog*. Budapest: Osiris Kiadó, 2003. <https://docplayer.hu/13630479-Buntetoeljarasi-jog-kiraly-tibor.html> (letöltés dátuma: 2020. 12. 05.)
- KOVÁCS P.: Miért nincs még kihirdetve a Római Statútum? Gondolatok a Római Statútum és az Alaptörvény összeegyeztethetőségének egyszerűségről. *Állam- és*

Jogtudomány, 2019/1. <https://jog.tk.mta.hu/uploads/files/2019-01-KOVACS.pdf>
(letöltés dátuma: 2020. 10. 31.)

KOVÁCS P.: Nemzetközi büntetőbíráskodás. In: JAKAB A. - FEKETE B. (szerk.) *Internetes Jogtudományi Enciklopédia* (Nemzetközi jog rovat, rovatszerkesztő: SÜLYÖK G.), 2018. <http://ijoten.hu/szocikk/nemzetkozi-buntetobiraskodas> (letöltés dátuma: 2020. 04. 02.)

KOVÁCS P.: *Nemzetközi jog*. Budapest: Osiris Kiadó, 2011. 990-991. bekezdések. https://regi.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_520_nemzetkozi_kozjog/ch05s02.html (letöltés dátuma: 2020. 12. 07.)

LÁNCZI A.: Ki a felelős? A politikai felelősség nyomában, *Politikatudományi Szemle* XX/4, 2011/4. http://www.politikatudomany.hu/szamok/2011_4szam/lanczi.pdf
(letöltés dátuma: 2020. 05. 11.)

M. NYITRAI P.: A nemzetközi bűncselekmény koncepciója. *Jog, Állam, Politika*, 2010/1. https://matarka.hu/cikk_list.php?fusz=53951 (letöltés dátuma: 2020. 12. 07.)

M. NYITRAI P.: *Nemzetközi és Európai Büntetőjog*. Budapest: Osiris Kiadó, 2006.

MARTON G.: *A polgári jogi felelősség*, Budapest: Triorg Kiadó, 1992.

MCKEON, R.: The Development and Significance of the Concept of Responsibility, *Revue Internationale de Philosophie* 11, 1957. <https://www.jstor.org/stable/23940271?seq=1> (letöltés dátuma: 2020. 05. 06.)

MESZÁROS Á.: *Kutatási eredmények - A büntetőjogi felelősség aktuális kérdései IV. A bűnösségen alapuló felelősség áttörése és a mögöttes felelősség a büntetőjogban*. OKRI, 2019. <https://www.okri.hu/index.php/kutatas/kutatasok> (letöltés dátuma: 2020. 06. 18.)

MOLNÁR G. M.: A vállalkozói felelősség büntetőjogi vonatkozásai. In: DOMOKOS A. (szerk.) *A vállalkozói felelősség büntetőjogi vonatkozásai. Konferencia előadásainak szerkesztett változata*. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2017, 23-24. https://ajk.kre.hu/images/doc4/dokumentumok/A_vallalkozoi_felelosseg_buntetojogi_vonatkozasai_kiadvany.pdf (letöltés dátuma: 2020. 12. 07.)

MÜLLER, W. E.: *Der Begriff der Verantwortung bei Hans Jonas*. Frankfurt: Athenäum, 1988.

NAGY F.: A bűnösségen alapuló felelősség elvéről. In: TÓTH K. (szerk.) *Emlékkönyv dr. Tokaji Géza c. egyetemi tanár születésének 70. évfordulójára*. Szeged, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 1996.

NAGY K.: *Az állam felelőssége a nemzetközi jog megsértése miatt*. Budapest: Akadémia Kiadó, 1991.

NAGY K.: *Nemzetközi jog*. Budapest: PÜSKI Kiadó, 1999.

NÓTÁRI T.: Római köz- és magánjog. Szeged: Lectum Kiadó, 2011.

POKOL B.: Jogfilozófiák és büntetőjogelméletek, *Jogelméleti Szemle/ Journal of Legal Theory*, 8(4).

https://www.ssoar.info/ssoar/bitstream/handle/document/10706/ssoar-jogszemle-2007-4-pokol-jogfilozofiak_es_buntetojogelmek.pdf?sequence=1&isAllowed=y&lnkname=ssoar-jogszemle-2007-4-pokol-jogfilozofiak_es_buntetojogelmek.pdf (letöltés dátuma: 2020. 05. 05.)

POLT P.: A nemzetközi büntetőjog fejlődésének néhány kérdése. *Jogtudományi Közöny*, 1987/4.

RICHTER, E.: Nachhaltige Politik – Systematisierungshilfen für die Begründungsprobleme der „Verantwortung“. In: HEIDRINK, L. - HIRSCH, A. (Hg.) *Staat ohne Verantwortung? Zum Wandel der Aufgaben von Staat und Politik*. Frankfurt, Campus, 2007.

RICHTER, E.: Politische Ethik als Verantwortungsethik. Die Folgenabschätzung als Begründungsfundament? *Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie* 78/2, 1992.

RIXER Á.: Az államfelelősségének egyes kérdései. In: *De iurisprudentia et iure publico: Jog- és Politikatudományi folyóirat*, 2011/1. <http://dieip.hu/wp-content/uploads/2011-1-06.pdf> (letöltés dátuma: 2020. 12. 05.)

SÁNTA F.: A nemzetközi bűncselekmény általános fogalmának hazai fejlődése. *Jog- és politikatudományi folyóirat*, 2011/3. <https://dfk-online.sze.hu/images/J%C3%81P/2011/k%C3%BCl%C3%B6nsz%C3%A1m/s%C3%A1nta.pdf> (letöltés dátuma: 2017. 05. 11.)

SÁNTA F.: A Nemzetközi Büntetőbíróság joghatóságába tartozó nemzetközi bűncselekmények vázlata. In: CSEMÁNE VÁRADI E. [et al.]: *Tanulmányok a bűnügyi tudományok köréből*. Miskolc, Gazdász-Elasztik Kft., 2013.

SCHWÖBEL-PATEL, Ch.: The Core Crimes of International Criminal Law. In: HELLER J. K. [et.al.] (ed.) *The Oxford Handbook of International Criminal Law*. Oxford Handbooks Online, 2020. <https://www.oxfordhandbooks.com/view/10.1093/law/9780198825203.001.0001/law-9780198825203> (letöltés dátuma: 2020. 12. 07.)

SHAW, N. M.: *Nemzetközi jog*. Budapest: Osiris Kiadó, 2001.

THUKÜDIDÉSZ: *A peloponnészoszi háború, I. kötet*. Budapest: Osiris Kiadó, 1999.

VÉKÁS L. - GÁRDOS P.: *Kommentár a Polgári Törvénykönyvhöz, 2. kötet*. Budapest, Wolters Kluwer, 2014.

WISE, E. M.: International Crimes and Domestic Criminal Law. *DePaul Law Review*, 1989. Vol. 38.

<https://via.library.depaul.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=&httpsredir=1&article=2096&context=law-review> (letöltés dátuma: 2017. 05. 08.)

ZOVÁNYI N.: A felelősség intézményének alakulása a kezdetektől a XX. század végéig. *Debreceni Jogi Műhely*, 2012/3. http://www.debrecenijogimuhely.hu/archivum/3_2012/a_felelosseg_intezmenyek_alakulasa_a_kezdetektol_a_xx_szazad_vegeig/ (letöltés dátuma: 2020. 05. 11.)

ÁDÁNY T. V.: *A legsúlyosabb jogsértések miatti felelősségre vonhatóság nemzetközi jogi tendenciái, különös tekintettel a Nemzetközi Büntetőbíróság joghatóságának előfeltételeire*, PhD értekezés. Budapest, 2011. <https://jak.ppke.hu/uploads/articles/12332/file/%C3%81d%C3%A1ny%20Tam%C3%A1s%20PhD.pdf> (letöltés dátuma: 2017. 02. 22.)

DOMÁN A.: *A beszámítási képesség a büntetethetőségi akadályok rendszerében*, PhD értekezés. Budapest, 2019, 7. https://jak.ppke.hu/uploads/articles/12332/file/Dom%C3%A1n_Augusztina_dolgozat.pdf (letöltés dátuma: 2020. 09. 11.)

KÓHIDI Á.: *A polgári jogi felelősség digitális határai Európában, A P2P rendszerekben megvalósuló szerzői jogi jogsértések felelősségtani vonatkozásai*, PhD értekezés. Győr, 2012. https://doktiskjog.sze.hu/images/A_polgari_jogi_felelosseg_digitalis_hatarai_Europaban_DOI.pdf (letöltés dátuma: 2020. 05. 06.)

MOHAI M.: *Felelősség és helytállási kötelezettség a társaságok jogában*, PhD értekezés. Pécs, 2017. <https://ajk.pte.hu/files/file/doktori-iskola/mohai-mate/mohai-mate-vedes-ertekezes.pdf> (letöltés dátuma: 2020. 12. 07.)

ZOVÁNYI N.: *A felelősség kérdései az utazási szerződések és az utasjogok körében*, PhD értekezés. Debrecen, 2014. https://dea.lib.unideb.hu/dea/bitstream/handle/2437/181350/Zovanyi-ertekezes_titkosított.pdf?sequence=1&isAllowed=y (letöltés dátuma: 2020. 05. 11.)